

Олександр Бондар
доктор біолог. наук,
професор,
член-кор. НААН України,
ректор Державної екологічної
академії післядипломної освіти
та управління, м. Київ

Віктор Вергунів
доктор сільськогосп. наук,
доктор істор. наук,
професор,
академік НААН України,
директор Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки
НААН, м. Київ

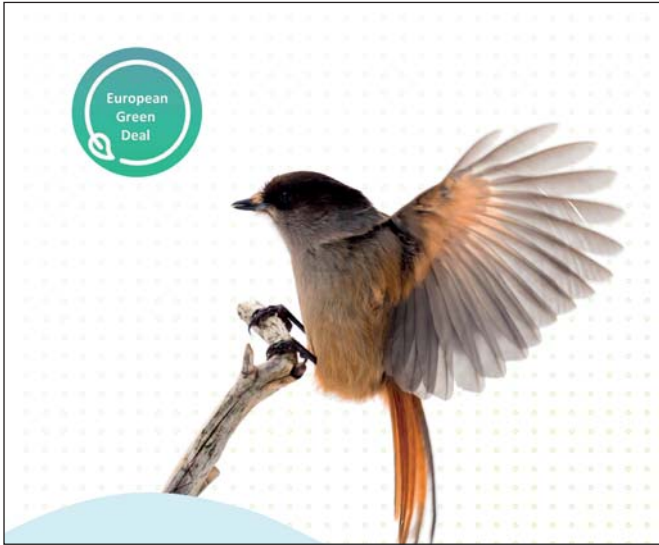

Тетяна Галушкіна
доктор екон. наук, професорка,
професор Державної екологічної
академії післядипломної освіти
та управління, професор «кафе-
дри зеленої економіки», м. Київ

НА ЧАСІ – ВІЗІЯ ПОВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДОКТРИНИ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКИМ ЗЕЛЕНИМ СЦЕНАРІЄМ

Можна констатувати, що фактор війни, яка триває вже три роки, суттєво ускладнює планування повоєнної відбудови України, тим паче, що економічні та екологічні проблеми внаслідок збройної агресії РФ постійно наростають. Тому виникає нагальна потреба у здійсненні ефективного державного контролю та визначенні покомпонентної оцінки шкоди стану довкілля, а також витрат на його відновлення. Наразі вже можна констатувати, що через військові дії РФ вже постраждали понад 800 заповідних територій України. Це 0,9 млн га або близько 20 % площі всіх природоохоронних територій України. За офіційними даними під загрозою знищення наразі залишаються близько 160 територій Смарагдової мережі площею 2,5 млн га та 17 Рамсарських об'єктів загальною площею 627,3 тис. га, 4 біосферні заповідники. І ця динаміка постійно зростає. В зв'язку з масштабними – майже вщент – втратами природно-ресурсного потенціалу окремих територій (як то Херсонської, Дніпропетровської, Харківської, Запорізької областей) постає питання хоча б частково нівелювати наслідки екологічного тероризму з боку РФ.

В умовах сьогоденних реалій екологічні виклики та ризики стають тим чинником, який активізує побудову системи так званої «*колективної відповідальності*» за стан навколишнього природного середовища в просторовому контексті. Беручи до уваги інтегральну значимість проблеми «зеленого» переходу України, до якого Україна як майбутній член ЄС приєдналась напередодні війни, а також її важливість з точки зору забезпечення національної екологічної безпеки, та керуючись регламентами Угоди «Про асоціацію між Україною та ЄС» і нормами національного законодавства можна стверджувати, що сценарій розбудови національної екологічної доктрини на засадах ідеології розвитку зеленої економіки повинен стати основною парадигмою сучасного державотворення за умов повоєнного часу. Саме наратив, який задекларував пріоритетність «зеленого та цифрового переходу України», прозвучав в офіційних заявах українського уряду в м. Лугано (Швейцарія) 04–05 липня 2022 року на презентації національного бачення проекту Плану повоєнного відновлення України (так званий «*план Маршала*») в довгостроковій перспективі, що включав 15 національних програм, в тому числі окрему національну програму № 3 «Відновлення чистого та безпечного довкілля».

Це стало початком процесу публічних громадських та наукових дискусій щодо візії та напряду довгострокових реформ, і, перш за все, в форматі вимог Європейського зеленого курсу (The European Green Deal) (ЄЗК). Однак, на думку експертів, відсутність системного підходу до впровадження відповідних механізмів та заходів на різних етапах відновлення, чіткої пріоритетизації, наскрізних кліматичних та екологічних цілей та завдань свідчить про потребу трансформації національного бачення щодо відбудови довкілля України та зміцнення екологічної безпеки. Про недооцінку екологічного компоненту свідчить той факт, що в структурі загальних витрат на відбудову України внесок на відновлення довкілля та компенсацію подекуди невідновних екологічних збитків, нанесених збройною агресією рф, складає менше 3 %.

Слід констатувати, що нівелювання екологічної складової відбулося ще на початку війни, коли в рамках реалізації Плану відновлення України було створено цілу низку фондів для фінансування цього процесу: Фонд підтримки армії; Фонд відновлення та трансформації економіки; Фонд підтримки малого та середнього бізнесу; Гуманітарний фонд; Фонд обслуговування та погашення державного боргу; Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури. Цілком слушно було би в цьому переліку вбачати і Фонд відновлення довкілля. Але поки що цей контент залишається за межами практичної реалізації. Проте рішення відкласти природоорієнтовані стратегічні рішення на довгострокову перспективу, на думку фахових експертів, може мати в подальшому катастрофічні наслідки, що призведуть не лише до порушення

природного стану екосистем та втрати біорізноманіття, а й будуть відчутні як для сучасних, так і для прийдешніх поколінь. Це обумовлює потребу розробки масштабних заходів по повоєнному відновленню не лише критичної та життєзабезпечуючої інфраструктури, а й повної компенсації завданих екологічних збитків Україні внаслідок військового тероризму з боку рф та нівелювання правової колізії щодо визначення сценарію екологічної репарації, нормативний статус якої до цього часу в національному законодавстві поки що не задекларовано, однак залишається в переліку найбільш актуальних першочергових завдань майбутнього відродження економічного та екологічного стану країни.

Сьогодні на часі – формування реєстру екологічних втрат України внаслідок воєнного вторгнення рф та подальшому просуванню на його основі позовів в судах, в тому числі міжнародних, з метою отримання Україною відшкодування за заподіяні внаслідок збройної агресії рф збитки. При цьому процес визначення нанесеної шкоди довіллю потребує певного методичного узгодження та незалежних експертних оцінок, які є основою для реалізації репараційних механізмів в моделі повоєнної відбудови країни. У зв'язку з цим у березні 2022 р. була затверджена Постанова Кабінету Міністрів України №326 від 20.03.22 «Про затвердження порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації».

Слід відмітити, що проблема екоциду через збройну агресію рф, яскравим проявом якого є знищення довкілля, є однією з безпрецедентних в міжнародному форматі. Масштабні руйнування за міжнародними нормами вважаються зброєю масового знищення відповідно до Женевської Конвенції згідно статті 56 Додаткового Протоколу 1977 р. Наразі чіткого поняття, методик та правових механізмів екологічної репарації і екоциду внаслідок збройної агресії як на міжнародному, так і на національному рівні й досі чітко не визначено, що потребує нагального усунення цього правового «нігілізму». Так, в ст. 441 ККУ надано дуже поверхнєве визначення екоциду, яке трактується як «масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу» з досить таки незначними термінами позбавлення волі за його спричинення – від 8 до 15 років. Безперечно, що таке трактування не можна за-

стосувати щодо екоциду внаслідок збройної агресії, зокрема у випадку масштабних знищень унікальних природних екосистем, що виникли, зокрема, внаслідок руйнації, наприклад внаслідок підриву Каховської ГЕС. Останній не повинен мати терміну давності. Цікаво, що сама рф у своєму кримінальному кодексі визначає екоцид як «злочин проти світу та безпеки людства, що не має термінів давності». Але до цього часу ООН не визнала екоцид окремим міжнародним злочином, хоча, починаючи з 2021 р., до цього процесу долучилась команда міжнародних юристів, що декларує наратив порушення Статуту ООН та частини третьої статті 381 Протоколу Женевської Конвенції, яка свідчить про заборону застосування методів або засобів ведення воєнних дій, які мають на меті завдати масштабної та довготривалої шкоди довкіллю.

Згідно з Римським Статутом, підписантом якого є і Україна, до воєнних злочинів належать діяння, що завдають *«масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу»* (ст8(2)(b)(iv)). Генеральна асамблея ООН ще 15 листопада 2022 р. прийняла резолюцію про необхідність застосування репараційних механізмів, згідно з якою рф повинна повністю компенсувати Україні за спричинені руйнування, в тому числі екологічні. При цьому сценарій екологічної репарації (навіть за умов воєнного часу) може передбачати як конфіскацію закордонних суверенних активів росії на користь України, так і залучення інших фінансових інструментів зовнішнього прояву. Одним з таких, які активно використовується в світі, є обмін зовнішніх боргів на природоохоронні активи. Для активізації цієї процедури в Україні є усі необхідні передумови, як то: повне знищення чи руйнування критичної інфраструктури та природних екосистем на тлі вимушеного економічного занепаду. Але для реалізації цього інструменту в національній законотворчій практиці необхідно реалізувати відповідні доповнення до існуючих законів, або розробити законопроект прямої дії. При цьому доцільно використовувати досвід країн, які успішно пройшли цей шлях. Це також забезпечить успіх в майбутньому переговорному процесі України і рф, де питання репарацій, в тому числі екологічних, повинно бути в переліку першочергових.

У форматі вищезазначеного одним з ключових завдань повоєнного етапу, що визначає напрями «зеленої» реконструкції України, є розробка окремої державної Програми відновлення довкілля, в якій контент екологічної безпеки поряд з продовольчою та радіаційною повинен бути визнаний як один з найбільш пріоритетних. Впроваджуючи нові підходи щодо трансформації повоєнної державної політики в цілому, Україна потребує чітко визначеної та прийнятної для суспільства стратегії досягнення цілей розвитку за європейським «зеленим» сценарієм, що актуалізує розбудову національної екологічної доктрини на засадах впровадження кращих інноваційних практик та інструментів, зміцнення міжнародної підтримки та плідного співробітництва з країнами ЄС.

Отже, на основі вищезазначеного, можна зробити наступний висновок: у форматі наближення України до Європейського простору та дотримання міжнародних екологічних вимог, незважаючи на воєнні реалії, з'явилася унікальна історична можливість закласти фундамент для розбудови національної екологічної доктрини, яка має бути спрямована на забезпечення повоєнного відновлення природного капіталу територій різного рівня (національного, регіонального і місцевого) як цілісної еколого-економічної системи та посилення екологічної безпеки як складової національної безпеки. Це дасть змогу окреслити механізми та інструменти державного регулювання в екологічній сфері на основі принципових положень концепції сталого розвитку, а також Європейського «Зеленого курсу». Це передбачає нагальну трансформацію законодавства та постулатів державної політики в сфері довкілля – внесення доповнень до правової бази, фахове визначення існуючих та потенційних екологічних ризиків та загроз, а також напрямів їх нівелювання в секторальному та просторовому вимірі, посилення механізмів управлінських повноважень і координації, кадрової підготовки на потребу сьогодення. Важливим контентом є активізація комунікацій та напрямів міжнародної взаємодії щодо спільних заходів, направлених на вирішення проблеми екологічного екоциду внаслідок збройної агресії рф та прогресу відродження незалежної України і стану її довкілля. ■